

А.В. ЗБАРСЬКА, аспірант*

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Підприємницька діяльність домогосподарств

У розвинутому демократичному світі мале підприємництво розглядається переважно не як економічний суб'єкт, а як суб'єкт, що забезпечує становлення й розвиток демократії та, водночас, спрямоване на вирішення соціальної політики зайнятості. За таких підходів економічне значення малого підприємництва для країн є додатковим «бонусом». І тому не випадково розвинуті країни світу в офіційних звітах, як правило, надають консолідовану звітність одночасно по малому й середньому підприємству (SME) (для довідки: до суб'єктів середнього підприємництва в ЄС належать компанії з річним обсягом реалізації до 50 млн €), що дає змогу в конгломераті SME показати як високу концентрацію робочої сили (забезпечується малим підприємством), так і значну частку у ВВП країни (забезпечується середнім підприємством).

Визначення малого підприємництва як суб'єкта, що спрямоване на вирішення соціальної політики зайнятості, означає спрямування акцентів державної політики його розвитку та вибір спеціальних інструментів і механізмів державного регулювання. Це здійснюється в напрямі спрощення та здешевлення обов'язкових процедур нагляду й звітності, що має стимулювати приплив до малого бізнесу нових людей.

Теоретико-методологічні дослідження підприємництва, ефективної реалізації його в АПК знайшли відображення у наукових працях В. Амбросова, В. Андрійчука, І. Баланюка, В. Долинського, П. Макаренка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, О. Онищенко, П. Саблука, В. Юрчишина та ін. Акценти їх досліджень переносяться нині пе-

реважно на стабілізацію соціальної ситуації в сільській місцевості.

На противагу цьому в Україні останнім часом мале підприємництво розглядається владою (і цей погляд нав'язується й суспільству) лише з позиції його економічного значення. Через це в країні спотворюється державна політика, бо основний акцент ставиться не на спрощення та здешевлення обов'язкових процедур нагляду і звітності для малого підприємництва, а навпаки – на рівність регуляторних правил для малого й великого бізнесу, що суперечить основним теоретичним положенням. Як наслідок, в Україні наприкінці 2010 та на початку 2011 року відбулися масштабні акції громадської непокори малого бізнесу, які викрили низку проблем у середовищі малого підприємництва як провідного й проактивного елементу демократії.

До цих проблем слід віднести концентрацію зусиль малого підприємництва виключно на поточних сьогочасних проблемах і небажання або неспроможність поглянути в завтра для розробки та моделювання своїх стратегій побудови майбутнього.

Особливість ставлення до малого бізнесу в світі й наявність окремих чітко визнаних державних політик як на рівні ЄС, США, так і ряду інших провідних країн світу, підкреслюється тим фактом, що в більшості розвинутих країн суб'єкти малого та середнього бізнесу кількісно становлять понад 90% від суб'єктів бізнесу взагалі. За даними OECD до 97% в економіці країн-членів OECD – це компанії малого й середнього бізнесу, а їхня частка в ВВП дорівнює від 40 до 60% і вони забезпечують до 70% робочих місць, а для країн не членів OECD ці показники ще вище. Останнє положення чітко показує, що в промислово розвинутих країнах світу розвиток малого та середнього підприємництва

* Науковий керівник – В.П. Горьовий, доктор економічних наук, професор.

менший, ніж в аграрно-промислових і країнах із перехідною економікою.

Методологічні основи формування й розвитку підприємницької діяльності в аграрному секторі обґрунтовані аналізом явищ об'єктивної дійсності, який завбачає розуміння вчення про структуру, логічну організацію, методи та засоби її пізнання, відображення форм і законів природи й суспільства, категорій мислення.

В економічній системі, як і в природі, поява нового елементу, суб'єкта тощо в ринковому господарстві відбувається внаслідок зміни попередніх їм елементів, суб'єктів тощо. Розвиток малої форми господарювання до рівня підприємництва (малого, середнього, великого) показує, що воно зароджується на базі домашнього господарства (домогосподарства).

Аналіз джерел розвитку господарств малої форми і формування малого підприємництва показав три основних напрями з використанням таких засобів:

доходів сім'ї, коли нагромаджених доходів достатньо для відкриття малого підприємства;

залучених засобів (кредитів), при цьому доходи сім'ї використовуються для особистих потреб;

змішаний варіант із використанням доходів сім'ї та залучених засобів.

В основу досліджень покладений принцип, що доходи, нагромаджені в домашньому господарстві, використовуються в усіх названих варіантах.

Домашнє господарство економісти відносять до першої групи основних суб'єктів ринкового господарства. Воно одночасно виступає власником, основним постачальником засобів виробництва і споживачем благ за рахунок доходів, одержаних у результаті продажу своєї праці, капіталу тощо.

Домашнє господарство в особі дрібного власника є потенційним елементом для переходу на мале підприємництво. Одним із основних параметрів при цьому є рівень доходу конкретного домашнього господарства. Він формується із заробітної плати, відсотків на збереження і цінні папери, реалізації надлишків сільськогосподарської продукції,

виробленої на подвір'ї, тощо. Розподіл доходу домогосподарств нерівномірний, тому й рівень готовності для підприємницької діяльності різний.

Для наочної картини можливості переходу домогосподарства до малого підприємництва побудуємо графік залежності витрат від доходу в домашньому господарстві (рис.).

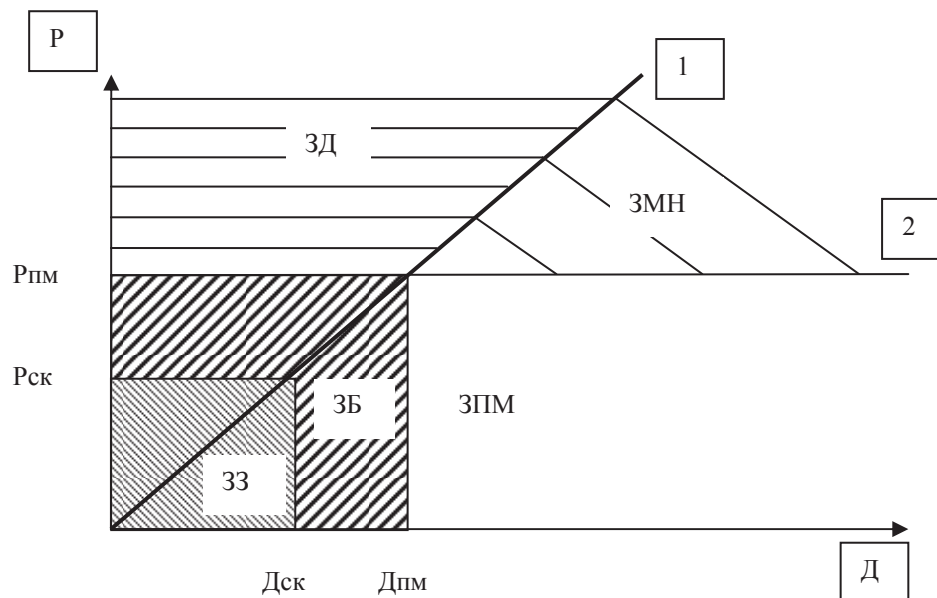
В основу побудови рисунка закладений принцип, що всі доходи домогосподарства використовуються для витрачання на особисті потреби, тому межею між зонами доходів і витрат є пряма лінія, яка характеризує рівність доходів та витрат, тобто кут нахилу її до осі абсцис і ординат, що характеризує доходи й витрати домогосподарств, однаковий. Витрати, які забезпечують споживчий кошук (Рск), та прожитковий мінімум Рпм) повинні покриватися відповідно доходами (Дск і Дпм).

Із рисунка випливає, що домогосподарство може знаходитися на різних рівнях забезпечення доходом. Якщо сім'я має дохід нижче рівня доходу вартості споживчого кошика, то вона перебуватиме у зоні злиденності та не може забезпечити себе продуктами харчування.

Зона бідності характеризується величиною доходу нижче рівня споживчих витрат прожиткового мінімуму. З позицій соціально-економічної оцінки цей рівень характеризується неможливістю забезпечити сім'ю товарами короткотермінового користування (одяг та інші товари, повсякденні витрати). За таких доходів займатися підприємницькою діяльністю неможливо, тому що не забезпечується життєво необхідне харчування, а також неможливо одержати кредит, при видачі якого банк у таких випадках зобов'язаний розглядати стан бюджету сім'ї і враховувати наслідки ризиків.

Необхідно зазначити, що формування підприємницької діяльності можливе тільки після того як домогосподарство досягне за доходами рівня вище прожиткового мінімуму, тобто:

$$Д > Р_{пм} . \quad (1)$$

$P_{пм}$ – рівень прожиткового мінімуму; $P_{ск}$ – рівень споживчого кошика; ЗПМ – зона прожиткового мінімуму; ЗПМ – зона прожиткового мінімуму; В – витрати; Д – дохід; Дпк і Дпм – відповідно доходи, які покриваються відповідними рівнями.

----- ЗЗ – зона злиденності; === ЗД – зона боргів; /// ЗБ – зона бідності;

\\\\ ЗМН – зона можливих нагромаджень.

1 – лінія залежності витрат від доходів домогосподарства;

2 – рівень витрат домогосподарства, відповідних величині прожиткового мінімуму.

Залежність витрат від доходів у домашньому господарстві

Проте це співвідношення доходів і витрат можна вважати допустимим початком переходу до підприємництва, але не обов'язковим. Це пояснюється тим, що потреби людини не обмежені тільки прожитковим мінімумом, тому доходи вище прожиткового мінімуму можуть використовуватися домогосподарством для витрат на товари тривалого користування (автомобілі, комп'ютери, холодильники тощо).

Щоб визначити межу можливого переходу від домогосподарства на рівень малого підприємства, розглянемо поняття доходу домогосподарства і малого підприємства (сімейної ферми), відповідно позначивши їх як Ддг та Дс.

Проведені дослідження показують, що існують різні тлумачення відносно використання Ддг. Оскільки домогосподарство переслідує мету забезпечення добробуту сім'ї, основним його завданням є побудова сімейного бюджету. Проте воно, по-перше, не є застиглою структурною одиницею на ринку, яка функціонує лише у сфері споживчої

економіки, по-друге, присутнє також на ринку як продавець праці, послуг тощо. Тому визначення доходу домогосподарства можна викласти як *одержані від продажу послуг праці, капіталу та інші надходження, що витрачаються для задоволення особистих потреб (а не нарощування прибутку)*.

Аналогічний підхід до використання одержаного Ддг полягає в наступному: частина надходить державі у формі індивідуальних податків, а решта розкладається на особисті збереження і особисте споживання. Такий розподіл Ддг матиме вигляд:

$$Ддг = \sum_{i=1}^n H_i + \sum_{i=1}^n C_{лі} + \sum_{i=1}^n P_{лі}, \quad (2)$$

де $H_i, C_{лі}, P_{лі}$ – відповідно податки, особисті заощадження, особисті потреби від доходу члена сім'ї, який одержує зарплату, грн;
n – чисельність членів сім'ї, які одержують зарплату, осіб.

Членами сім'ї, які заробляють гроші, вважаються всі, хто вносить у сімейний дохід постійні грошові надходження у вигляді заробітної плати, пенсії, відсотків від депо-

зитів банків, гарантовані дотації від цінних паперів та ін. Заощадження як частина Ддг є основою інвестицій.

Аналіз формування малого підприємництва в Україні останніми роками показує, що особисті заощадження є матеріально-фінансовою основою для започаткування підприємницької діяльності. Щоб не вступати у протиріччя до визначення функції домогосподарства, розглянемо поняття доходу сімейного домогосподарства (Дс) як сукупного доходу всіх членів сім'ї. При цьому слід виходити з того, що основні відмітні риси між сімейною фермою і домашнім господарством, на наш погляд, полягають більше у соціальному й політекономічному відношенні, ніж в економічному, оскільки це два способи організації сільськогосподарського виробництва сімейного типу.

Подібність Дс і Ддг полягає в тому, що домашнє господарство та сімейна ферма одержують дохід від використання робочої сили сім'ї, тобто від її передачі у «найм самі собі». Проте сімейна ферма має змішаний дохід, який складається із плати за працю і доходів від функціонування господарства. Тобто, тут виникає заінтересованість сімейної ферми не просто у підвищенні добробуту сім'ї, як у Ддг, а й в інвестуванні частини заощаджень у підприємницьку діяльність із метою вилучення прибутку.

Таким чином, для формування малого підприємництва необхідно дотримуватися нерівності:

$$Дс > Рдг. \quad (3)$$

Якщо величину приросту Дс над Ддг розглядати як базову основу для формування малого підприємництва, доцільно знати вплив потоків, які його становлять. Ці складові матимуть вигляд:

$$Дс = Ддг + Дфг, \quad (4)$$

де Дфг – дохід від функціонування господарства, орієнтованого на ринок, грн.

Аналізуючи постійні нагромадження дрібних власників, які прагнуть зайнятися малим бізнесом, пересвідчуємося, що основну частину сімейного доходу становить заробітна плата.

Проте для вкладення засобів у підприємницьку діяльність необхідно враховувати забезпечення добробуту всіх членів сім'ї не нижче прожиткового мінімуму. Це означає, що Дс слід розподілити на працюючих і непрацюючих членів сім'ї. Тоді витрати на забезпечення прожиткового мінімуму сім'ї ($P_{пс}$) матимуть вигляд:

$$P_{пс} = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m P_{ij}, \quad (5)$$

де P_{ij} – відповідно витрати на всіх членів сім'ї незалежно від того, одержують чи не одержують вони зарплату, грн;

m – число членів сім'ї, які не одержують зарплату, осіб;

i – індекс членів сім'ї, які одержують зарплату;

n – число членів сім'ї, які одержують зарплату, осіб;

j – індекс членів сім'ї, які не одержують зарплату.

Порівняльний аналіз формул 4 і 5 показує, що складових надходжень доходів у сімейний бюджет менше, ніж складових витратної частини. Це пояснюється тим, що у сім'ях є діти, на яких також необхідно передбачати витрати. Під час формування малого підприємництва доцільно враховувати й стан пенсійного забезпечення, величину зарплати працюючих членів сім'ї та інших надходжень у дохід сімейної ферми (Дс) і порівнюючи надходження з видатками на забезпечення мінімального прожиткового рівня, можна зробити висновок, що сумарний дохід сімейної ферми, яка розміщена у сільській місцевості, повинен перевищувати сумарні видатки на величину, яку в загальному вигляді можна відобразити як:

$$Д_{мп} = Дс - P_{пс}, \quad (6)$$

де $Д_{мп}$ – доходи сім'ї на формування малого підприємства, грн.

На підставі даних Державної служби статистики України про середньомісячну заробітну плату одного працівника та розміру затвердженого Кабінетом Міністрів України прожиткового мінімуму для працездатного населення й середнього розміру пенсій, проведені розрахунки, результати яких зведені у табл. 1.

Із таблиці 1 видно, що основне джерело нагромаджень доходів сім'ї (Дс) – це заробітна плата її працездатних членів. Так, сім'я, що складається із двох працюючих батьків і

двох дітей, в 2011 році мала можливість відкласти у нагромаджувальний фонд 1700 грн на місяць.

1. Середньорічна заробітна плата і прожитковий мінімум працездатного населення України за 2001-2010 рр., грн*

Показник	Значення по роках					
	2001	2003	2005	2007	2009	2011
Нарахована середньомісячна зарплата одного працівника	311	462	806	1351	1906	2675
Мінімальна середньомісячна заробітна плата	118	185	299	430	894	973
Величина прожиткового мінімуму для працездатного (в середньому)	311	365	453	551	664	923
Величина можливих нагромаджень	-	97	353	800	1199	1702
Величина прожиткового мінімуму для дітей	277	307	453	463	500	853

* Примітка: Встановлені законодавчими актами України.

Проте близько 45% мешканців села мають середній грошовий дохід нижче прожиткового рівня і не в змозі здійснювати подібних нагромаджень. Водночас згідно з даними Державної служби статистики України у 2011 році у господарствах населення вироблено 96,9% картоплі, 84,3 – овочів, 90,6 –

продовольчих баштанних культур, 84,2 – плодів і ягід, 45,8 – худоби і птиці на забій, 79,7 – молока, 83,3% вовни тощо.

Розрахунок можливого обсягу виручки від реалізації продукції, виробленої господарствами населення, наведено в таблиці 2.

2. Розрахунок можливого обсягу реалізації та виручки від реалізації основних видів с.-г. продукції господарствами населення України за 2011 рік

Продукція	Ціна реалізації 1 т, грн*	Норма споживання, на особу в рік кг	Господарства населення				
			виробництво, тис. т	спожито в господарстві, тис.т	можливий обсяг реалізації, тис.т	рівень товарності, %	Виручка, млн грн
1	2	3	8	9 = 13,5 ¹ x гр. 3	10	11	12
Зерно	1125	125	12528	1687,5 (крім того 6900 на корм)	3940,5	31,5	4433,1
Соняшник	3028	-	1382	-	1382	100	4184,7
Цукрові буряки	487	-	1595	-	1595	100	776,8
Картопля	2253	125	23496	1687,5 (8480 на корм)	13328,5	56,7	3002,9
Овочі	2591	125	8292	1687,5	6604,5	76,9	1711,2
Плоди і ягоди	2228	115	1597	1552,5	-	-	-
М'ясо	10000	60 ^{***}	925	810,0	115,0	12,4	1150,0
Молоко	2938	300	8839	4050	4789	54,2	1407,1
Яйця, млн шт.	472 ^{**}	300	6952	4050	2902	41,7	1369,7
Усього	х	х	х	х	х	х	18035,5

* Середні реалізаційні ціни за Ф № 50 СГ, 2010 рік. ** За 1000 штук. *** У сільській місцевості, фактично за 2010 рік.

¹ 113,5 млн осіб – чисельність сільського населення.

Порівнюючи показники виробництва з обсягами споживання та, відповідно, з витратами на придбання продуктів, що входять до мінімального набору продуктів харчування і становлять споживчий кошик, очевидна економія засобів в обсязі понад 60% за рахунок ведення особистого селян-

ського господарства. Щоб придбати й відгодувати поросят або утримувати корів, сім'я повинна планувати витрати з урахуванням власних трудовитрат і вироблених кормів.

Аналізуючи розрахункові показники витрат та порівнюючи їх із величиною прожиткового мінімуму і можливих нагромаджень

(табл. 1) встановлено, що господарства населення мають можливості за рахунок ведення особистого селянського господарства, навіть за доходів, відповідних величині прожиткового мінімуму, утримувати 7-8 поросят, або 2-3 корови.

Запропонований спрощений методичний підхід до оцінки впливу Дс на формування малого підприємництва дає змогу підприєм-

цю правильно орієнтуватися при раціональному використанні своїх матеріальних засобів, а статистичним органам вести облік і прогнозування розвитку малого підприємництва. Аналогічний розрахунок нагромаджень можна провести для кожної області та району України за статистичними даними заробітної плати й прожиткового мінімуму в регіоні.

Розкрито практичний підхід щодо формування підприємницької діяльності сімейних господарств сільської місцевості. можливі шляхи трансформації особистих селянських господарств у малі підприємницькі структури.

Раскрыты практический подход к формированию предпринимательской деятельности семейных хозяйств сельской местности, возможные пути трансформации личных крестьянских хозяйств в малые предпринимательские структуры.

An article outlines the practical approach towards the formation of entrepreneurship of the rural households. The possible ways of transformation of rural households into enterprising structures are considered.

* * *